АЁЛЛАР ЖИНОЯТЧИЛИГИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА УМУМИЙ ПРОФИЛАКТИКАНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Қўчқоров Садриддин Шерзод ўғли
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти

https://doi.org/10.5281/zenodo.23499504

Аннотация: Мазкур илмий мақолада жамиятда хотин-қизлар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг криминологик хусусиятлари, уларнинг ижтимоий ва психологик детерминантлари ҳамда аёллар жиноятчилигининг олдини олишда умумий профилактика чора-тадбирларининг назарий-ҳуқуқий негизлари таҳлил қилинган. Аёллар жиноятчилигини бартараф этишда оила, маҳалла ва таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг ўрни ёритиб берилган.

Калит сўзлар: аёллар жиноятчилиги, умумий профилактика, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, криминоген муҳит, оила институти, ижтимоий ҳимоя, криминология, маҳалла институти.

Жамиятнинг маънавий қиёфаси, ижтимоий барқарорлиги ва келажак авлод тарбияси хотин-қизларнинг оила ва давлат ҳаётидаги тутган ўрни билан бевосита боғлиқдир. Янги Ўзбекистонда хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, уларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, бандлигини таъминлаш ҳамда оналик ва болаликни муҳофаза қилиш давлат сиёсатининг фундаментал устуворликлари қаторида турибди [1].

Шу билан бирга, ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар, урбанизация ва оилавий муносабатларнинг трансформацияси шароитида аёллар томонидан содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар ва жиноятлар криминология фанининг долзарб тадқиқот объектларидан бири бўлиб қолмоқда. Аёллар жиноятчилиги умумий жиноятчилик таркибида улуш жиҳатдан эркакларникига нисбатан сезиларли даражада кам бўлса-да, унинг жамият маънавияти ва оила генофондига етказадиган салбий таъсири ўлчаб бўлмас даражада юқоридир [2]. Она томонидан содир этилган жиноят оиланинг бузилишига, фарзандларнинг назоратсиз қолишига ва уларнинг девиант йўлга тушиб қолишига тўғридан-тўғри туртки бўлади. Шу боис мазкур йўналишда жазолаш эмас, балки жиноятларнинг илдизларини бартараф этувчи умумий профилактика чораларини кучайтириш стратегик аҳамият касб этади.

Криминология фанида аёллар жиноятчилиги ўзига хос хусусиятларга эга бўлган мустақил криминологик ҳодиса сифатида ўрганилади. Профессор Қ.Р. Абдурасулова таъкидлаганидек, аёллар жиноятчилигининг сабаб ва шарт-шароитлари уларнинг жамиятдаги ижтимоий мақоми, микроижтимоий муҳити ҳамда психоэмоционал хусусиятлари билан чамбарчас боғлиқдир [3].

Аёллар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг ўзига хос жиҳатлари қуйидагиларда намоён бўлади:

1. Мотивациянинг ўзига хослиги: Кўп ҳолларда аёлларнинг ғайриқонуний йўлга кириши оилавий-маиший низолар, моддий муҳтожлик, турмуш ўртоғи ёки яқинларининг зўравонлигига қарши реакция (ўз-ўзини ҳимоя қилиш), шунингдек, фарзандларини боқиш зарурати каби омиллар негизида шаклланади;
2. Қилмишларнинг структураси: Аёллар жиноятчилиги таркибида кўпроқ ўзгалар мулкини талон-торож қилиш (фирибгарлик, ўғрилик, ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш), гиёҳвандлик воситаларининг ноқонуний муомаласи, фоҳишахоналар сақлаш, одам савдоси ҳамда оилавий-маиший заминдаги тан жароҳатлари учрайди [4];
3. Юқори даражадаги латентлик: Аёллар жиноятлари кўпинча тор доирада, оила ва яқинлар орасида ёки яширин молиявий схемаларда амалга оширилганлиги боис уларнинг сезиларли қисми рўйхатга олинмасдан қолиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ, умумий профилактика — ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш, шунингдек, фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга қаратилган кенг қамровли чора-тадбирлар тизимидир [5].

Аёллар ўртасидаги жиноятчиликнинг олдини олишда умумий профилактика қуйидаги устувор йўналишларни қамраб олади:

Ижтимоий-иқтисодий чоралар: Хотин-қизлар бандлигини таъминлаш, уларни касб-ҳунарга ва тадбиркорликка ўқитиш, ижтимоий дафтарлар («Аёллар дафтари») орқали моддий ва маънавий қўллаб-қувватлаш;

Маънавий-маърифий ва ҳуқуқий тарғибот: Жамиятда оилавий қадриятларни мустаҳкамлаш, зўравонликка нисбатан муросасиз муносабатни шакллантириш ва аёлларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш [6];

Оилавий низоларни барвақт ҳал этиш: Оиладаги келишмовчиликларни жиноят содир бўлмасдан олдин аниқлаш ва уларни бартараф этишда маҳалла ҳамда хотин-қизлар фаоллари салоҳиятини сафарбар этиш.

Ўзбекистон Республикасида хотин-қизлар томонидан содир этилаётган жиноятларнинг амалий ҳолати ва динамикаси таҳлил қилинганда, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтлари томонидан кенг кўламли тадбирлар амалга оширилаётган бўлса-да, амалиётда умумий профилактика механизмларининг самарадорлигига салбий таъсир кўрсатувчи қатор тизимли камчиликлар сақланиб қолаётгани кузатилади [7].

Амалиётда аёллар жиноятчилигини шакллантирувчи омиллар ва умумий профилактика соҳасидаги муаммоларни қуйидаги йўналишлар бўйича тавсифлаш мумкин:

Жиноят содир этган аёлларнинг ижтимоий-демографик таркиби ўрганилганда, уларнинг салмоқли қисми муайян иш жойига эга бўлмаган, даромад манбаи чекланган ёки қарамоғида вояга етмаган фарзандлари бўлган шахслар эканлиги аниқланади:

Моддий муҳтожлик ва боқимандалик: Даромаднинг етишмаслиги кўп ҳолларда аёлларни фирибгарлик (масалан, тилла буюмлар олди-сотдиси, уй-жой ёки ишга жойлаштириш баҳонасидаги алдовлар), ўғрилик ва бошқа мулкий жиноятларга ундайди [8].

Касбий кўникмаларнинг пастлиги: Хотин-қизларни касб-ҳунарга қайта тайёрлаш ва мономарказларда ўқитиш тизими йўлга қўйилган бўлса-да, чекка ҳудудлардаги барча муҳтож аёлларни барқарор иш ўринлари билан тўлиқ қамраб олиш даражаси ҳамон етарли эмас.

Аёллар томонидан оғир оқибатли жиноятларнинг (масалан, қасддан баданга оғир шикаст етказиш ёки қотиллик) содир этилиши кўпинча узоқ муддат давом этган оилавий низолар натижаси ҳисобланади:

Сурункали тазйиқ ва зўравонлик: Оилада эр ёки қайноила томонидан доимий руҳий, иқтисодий ва жисмоний зўравонликка учраган аёлларда ҳимоя механизмлари ишдан чиқиб, кучли руҳий ҳаяжон (аффект) ёки жазава ҳолатида жиноят содир этиш кузатилади [9].

Ҳимоя ордерлари механизмининг тўлиқ ишламаслиги: Амалиётда зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга берилаётган ҳимоя ордерлари талабларининг бузилиши устидан кундалик назорат айрим ҳолларда формал бўлиб қолмоқда.

Ҳуқуқий саводхонликнинг етишмаслиги: Кўплаб хотин-қизлар фирибгарлик схемалари (молиявий пирамидалар, виртуал савдодаги сохта тармоқлар) ёки гиёҳвандлик воситаларини, психотроп моддаларни сақлаш ва тарқатиш («закладка») жараёнига билмасдан ёки моддий рағбат эвазига жалб қилиниб, оғир жиноятлар иштирокчисига айланиб қолмоқда [10].

Умумий тарғиботнинг бир хиллиги: Ҳуқуқий профилактика чоралари кўпинча қуруқ маърузалар шаклида ўтказилиб, реал ҳаётий вазиятлар, криминоген омиллар ва хавфли тенденцияларни аниқ мисоллар орқали кўрсатиб бериш даражаси оқсамоқда.

Ахборот алмашинувининг кечикиши: Маҳалладаги хотин-қизлар фаоли, профилактика инспектори ва ижтимоий ходим ўртасида нотинч, ажрашиш ёқасида бўлган ёки муаммоли оилалар тўғрисидаги маълумотлар доим ҳам тезкорлик билан бирлаштирилмайди [11].

Юзаки профилактик ёндашув: Профилактик тадбирлар кўп ҳолларда низо ошкора тус олганидан сўнггина фаоллашади, бу эса жиноятларнинг барвақт олдини олиш (умумий профилактика) тамойилига зид келади.

Мазкур таҳлил шуни кўрсатадики, аёллар жиноятчилигининг олдини олишда фақат маъмурий ва ҳуқуқий чоралар билан чекланмасдан, умумий профилактиканинг ижтимоий, иқтисодий ва психологик дастакларини кучайтириш долзарб заруратдир.

Аёллар ўртасидаги жиноятчиликнинг олдини олиш фақатгина жазоловчи ёки якка тартибдаги назорат чоралари билан чекланиб қолмаслиги лозим. Ушбу муаммонинг илдизлари кўп ҳолларда ижтимоий тенгсизлик, оилавий-маиший муҳитдаги носоғломлик ва ҳуқуқий саводхонликнинг етишмаслиги билан боғлиқ бўлганлиги сабабли, кенг қамровли умумий профилактика тизимини такомиллаштириш зарур. Мазкур йўналишда фаолият самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги илмий-амалий таклиф ва тавсиялар илгари сурилади:

Хотин-қизларнинг иқтисодий мустақиллигини таъминлаш ва мақсадли бандлик тизимини кенгайтириш.

Маҳаллаларда «Аёллар дафтари»га киритилган, боқувчисини йўқотган ёки мураккаб ижтимоий шароитда яшаётган хотин-қизларни талаб юқори бўлган замонавий касб-ҳунарларга (IT-соҳаси, тикувчилик, хизмат кўрсатиш, ҳунармандчилик) бепул ўқитиш кўламини ошириш керак. Уларга имтиёзли микрокредитлар ажратиш ва тайёр маҳсулотларини сотиш учун кооперация тизимларини яратиш орқали моддий муҳтожлик оқибатида жиноят содир этиш хавфини минималлаштириш мумкин [12].

Оилавий-маиший низоларни эрта босқичда бартараф этиш ва «Маҳалла еттилиги»нинг мувофиқлашувини таъминлаш.

Маҳалладаги хотин-қизлар фаоли, ижтимоий ходим ва профилактика инспектори иштирокида низоли, ажрашиш ёқасида бўлган оилаларнинг рақамли мониторингини йўлга қўйиш лозим. Оилавий зўравонлик ҳолатлари бўйича берилган ҳимоя ордерлари ижросини электрон назорат қилиш, тазйиқ ўтказувчи шахслар билан мажбурий психологик коррекция ишларини кучайтириш зарур [13].

Ҳуқуқий саводхонликни ошириш ва криминал хатарлардан огоҳлантирувчи махсус модулларни жорий этиш.

Хотин-қизлар ўртасида виртуал фирибгарлик, молиявий пирамидалар, наркотик воситаларнинг ноқонуний муомаласи («закладка») ҳамда одам савдоси тузоқларига тушиб қолишнинг олдини олувчи кўргазмали, визуал ҳуқуқий тарғибот дастурларини ишлаб чиқиш лозим. Ушбу тарғибот тадбирларини қуруқ маъруза эмас, балки аниқ суд амалиёти мисоллари

асосида маҳалла, корхона ва олий таълим муассасаларида мунтазам ташкил этиш зарур.

1.«Психологик ва ижтимоий реабилитация марказлари» фаолиятини такомиллаштириш.

Зўравонликдан жабр кўрган, руҳий тушкунликка тушган хотин-қизларга тезкор тиббий, ҳуқуқий ва психологик ёрдам кўрсатувчи «Ишонч марказлари» (шелтерлар) сонини туманлар даражасида кенгайтириш, уларнинг фаолиятини янада очиқ ва мурожаат қилувчилар учун максимал даражада хавфсиз этиб қайта кўриб чиқиш лозим [14].

Ички ишлар органларида хотин-қизлар масалалари бўйича инспекторлар институтини кучайтириш.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимидаги хотин-қизлар масалалари бўйича инспекторларнинг хизмат юкламасини оптималлаштириш, уларни оила психологияси, можароларни тинч йўл билан ҳал этиш (медиация) ва инқирозли вазиятларда мулоқот қилиш бўйича мунтазам қайта тайёрлаш зарур [15].

Хулоса қилиб айтганда, аёллар жиноятчилигининг олдини олиш — бу фақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг функционал вазифаси эмас, балки оила, маҳалла, давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг уйғун ҳамкорлигини тақозо этувчи кенг қамровли ижтимоий вазифадир.

Аёл — оиланинг устуни, фарзандлар тарбиячиси ва жамият маънавиятининг кўзгусидир. Шу боис умумий профилактика тизими орқали хотин-қизларнинг ижтимоий ҳимоясини мустаҳкамлаш, оилавий зўравонликнинг барвақт олдини олиш, уларнинг бандлигини таъминлаш ҳамда жамиятда соғлом ижтимоий-маънавий муҳитни яратиш аёллар жиноятчилигининг барқарор камайишига ва келажак авлоднинг баркамол вояга етишига мустаҳкам пойдевор яратади.

REFERENCES:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2023. – 112 б.
2. Исмоилов И., Абдурасулова Қ.Р. Вояга етмаганлар жиноятчилиги ва унинг олдини олиш муаммолари: Монография. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 184 б.
3. Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. – Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2018. – 344 б.

4. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. – Москва: Российское право, 1992. – 256 с.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ-371-сон. 14.05.2014 й. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2014. – № 20. – 222-м.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ-561-сон. 02.09.2019 й. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (lex.uz).
7. Xayitovich, Y. D. (2026). TRANSPORT HUQUQI MUSTAQIL HUQUQ TARMOQI SIFATIDA: NAZARIY ASOSLAR, QIYOSIY TAHLIL VA O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences, 6(2), 67-71.
8. Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Криминология: Учебник. – Москва: Юристъ, 2005. – 734 с.
9. Шоумаров Ғ.Б., Соғинов Н.А. Оила психологияси: Дарслик. – Тошкент: Шарқ, 2010. – 296 б.
10. Рустамбоев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. Махсус қисм. 3-том: Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар. – Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2018. – 412 б.
11. Исмоилов И., Зиёдуллаев М.З. Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021. – 412 б.
12. Каримова В.М. Ижтимоий психология: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2012. – 240 б.

13. Xayitovich, Y. J. (2021). Admission to the citizenship of the Republic of Uzbekistan in a simplified manner basics and conditions. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(3), 1421-1424.
14. Волкова Т.Н. Особенности женской преступности в современной России. – Москва: Юрлитинформ, 2008. – 184 с.
15. Юлдашев, Д. Х. (2025). ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ХОДИМИНИНГ ИМИЖИНИ ЯХШИЛАШГА ДОИР ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР. Central Asian Journal of Education and Innovation, 4(8), 93-97.